

بررسی میزان انطباق فضاهای عمومی شهری با نیازهای زنان شهر ارومیه

محمد رضا پورمحمدی^۱، پخشان خضرنژاد^{۲*}، پولاد احمدی^۳، رضا جهان‌بین^۴

چکیده

طراحی الگویی برای تثبیت و مؤثر کردن حضور همه شهروندان به‌منزله کنشگرانی فعال بدون شناسایی ویژگی‌ها و نیازهای آنان ممکن نیست. از این رو، پژوهش حاضر به بررسی میزان انطباق فضاهای شهری ارومیه با نیازهای زنان پرداخته است. بدین منظور، ابتدا با استفاده از تئوری‌های مطلوبیت فضایی مدل مفهومی و پرسش‌نامه‌ای محقق‌ساخته طراحی شد و بین ۴۰۰ نفر از زنان شهر ارومیه، که با استفاده از فرمول کوکران و براساس نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده انتخاب شدند، توزیع شد. روایی پرسش‌نامه با استفاده از روایی صوری و روایی واگرا، که از طریق تحلیل عاملی به‌دست آمد، تأمین و برای تعیین پایایی آن از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. میزان این ضریب برابر ۰/۸۷ به‌دست آمد که پایایی در حد مطلوب را نشان می‌دهد. تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد سؤالات در قالب چهار عامل طبقه‌بندی شده‌اند و این عوامل حدود ۷۴ درصد واریانس را تبیین کردند. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن است که در زمینه عوامل کالبدی، دسترسی و امنیت فضاهای عمومی شهر ارومیه انطباق مطلوبی با نیازهای زنان وجود ندارد؛ در حالی که در خصوص عامل ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی براساس معیارهای بررسی شده میزان انطباق مطلوب و در حد متوسط است.

کلیدواژگان

ارومیه، عدالت جنسیتی، فضای عمومی شهری، میزان انطباق، نیازهای زنان.

Pourmohamadi@tabrizu.ac.ir
khezrnezhad@yahoo.com
puladahmadi@gmail.com
rezajahanbin5583@yahoo.com

۱. استاد دانشگاه تبریز
۲. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تبریز
۳. کارشناس ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی
۴. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تبریز
تاریخ دریافت: ۹۴/۰۱/۳۱، تاریخ پذیرش: ۹۴/۰۶/۰۹

مقدمه

فضای شهری فضای زندگی روزمره شهروندان است که هر روز، آگاهانه و ناآگاهانه، در طی مسیر ادراک می‌شود [۷، ص ۵۷]. نیاز به حضور در فضا برای همه گروه‌ها فارغ از جنسیت، سن، سطح درآمد، شغل و... امری ضروری است [۱۴، ص ۷۶]. ارتقای کیفیت محیط زندگی در شهرها بدون حضور فعال و قوی همه آحاد جامعه ممکن نیست. این حضور در فضاهای شهری، به‌ویژه از سوی همه افراد و گروه‌های شهروندان، در کل شبانه‌روز، مستلزم درک مناسب از نیازها و طراحی آگاهانه است. نداشتن درک صحیح دست‌اندرکاران، سیاست‌گذاران و طراحان این‌گونه عرصه‌ها از نیازهای گروه‌های مختلف اجتماعی برای حضور و فعالیت در عرصه‌های جمعی، باعث ناکارآمدی عرصه‌های عمومی شهر در آینده خواهد شد [۱۵، ص ۷۲]. به واقع، اگر خواهان دستیابی به الگویی هستیم تا تداوم حضور اقشار گوناگون مردم را در فضاهای شهری تثبیت کنیم، باید مخاطبان و نیازهایشان را بشناسیم. در این بین، به نظر می‌رسد زنان از جمله گروه‌هایی باشند که نیازشان به حضور در عرصه‌های عمومی شهری و برقراری تعاملات متعارف اجتماعی، بیش از سایر گروه‌ها، نادیده گرفته شده است [همان]. از آنجا که زنان نیمی از شهروندان و از گروه‌های اصلی حاضر در عرصه عمومی شهرند، توجه به خواست‌ها و نیازهای آنان به صورت همه‌جانبه و در همه حوزه‌های شهری شامل کالبدی-فضایی، اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی ضروری است [۱۰، ص ۱۲۸]. بدین ترتیب، این نوشتار با هدف تدوین فاکتورهای مؤثر بر حضور زنان در عرصه‌های عمومی شهری، ابتدا به بازشناسی مفاهیم عرصه‌های عمومی، مطلوبیت آن و همچنین بازشناسی نیازها و انتظارات زنان برای حضور در فضاها براساس مطالعات صورت‌گرفته و بهره‌گیری از دیدگاه زنان مطالعه‌شده می‌پردازد. سپس، میزان انطباق فضاهای عمومی شهری با نیازهای زنان شهر ارومیه بررسی می‌شود.

طرح مسئله

بیش از نیمی از جمعیت جهان را زنان تشکیل می‌دهند. حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... در مقایسه با سال‌های اولیه سده بیستم، رشدی چشمگیر داشته و حضور آنان در فضاهای شهری، امروزه به یک الزام تبدیل شده است [۸، ص ۱۵۵]. در دهه‌های گذشته، برخی دگرگونی‌های فرهنگی و اجتماعی سبب شده که زنان حصار محدود خانه‌ها را بشکنند و وارد فضاهای شهری شوند. حضور در فضا حق مسلم زنان است و آنان نیز، همانند مردان، باید از شرایط برابر برای حضور در فضاهای شهری برخوردار باشند. برای تأمین این برابری، جامعه باید با درک تفاوت در نیازها، موقعیت و اهداف فرد، موانع

محدودکننده را رفع کند و به آن‌ها امکان حضور و مشارکت اجتماعی برابر را بدهد. اما امروزه زنان تا حدی از این حق شهروندی خود محروم شده‌اند [۱۹، ص ۷۶]. ایجاد هرگونه محدودیت در استفاده زنان از این فضاها می‌تواند مانعی بر سر راه توسعه محسوب شود. از این‌رو، امروزه، برنامه‌ریزی شهری در واکنش به رهیافت‌های گذشته، که در تعریف، تفسیر و اقدام برای برنامه‌ریزی، تجربه زنان در فضاهای عمومی را نادیده می‌گرفت، به شدت به ابعاد جنسیتی حساسیت نشان می‌دهد [۱۲، ص ۱۰۶]. امروزه، دوران توجه برنامه‌ریزی به مفاهیمی همچون عدالت جنسیتی است، با تمرکز بر اهدافی چون کشف، آزمون، تجزیه و تحلیل، و به چالش کشیدن فکر و اقدام برنامه‌ریزی متعارف از منظر جنسیت [۱۵، ص ۷۲]. به‌رغم حضور زنان در عرصه‌های عمومی شهری، همچنان موانع و محدودیت‌های بسیاری در این زمینه به چشم می‌خورد [۵، ص ۳۶۰]. عوامل کالبدی، طراحی فضاها، یا هنجارهای غالب اجتماعی و فرهنگی از این دسته از عوامل به‌شمار می‌آیند [۱۹، ص ۷۸]. مطالعات انجام‌گرفته در زمینه ارتباط زنان با محیط، نشان می‌دهد که فضاهای عمومی شهری در زندگی روزانه زنان نسبت به مردان، بسیار اثرگذارتر است [۵، ص ۳۵۳]. زیرا زنان ناچارند در طی روز نقش‌های متفاوت و در نتیجه مقاصد گوناگونی را دنبال کنند. استفاده بسیار زیاد زنان از مراکز خرید، پارک‌ها، معابر و وسایل نقلیه عمومی نیز مؤید همین امر است [۲۹، ص ۲۰۷]. از آنجا که روابط اجتماعی روزمره زنان در فضاهایی که زنان بدان دسترسی دارند تحقق می‌یابد، شناخت نیازها و طراحی فضاهایی که زنان بدان دسترسی دارند گام بلندی در شناخت واقعیت اجتماعی زندگی آنان در شبکه اجتماعی زندگی امروز است و توجه به این امر (ایجاد فضاهای شهری مناسب جهت حضور زنان)، موجب ارتقای کیفیت فضاهای شهری نیز خواهد شد. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف شناخت و ارزیابی فضاهای شهری مناسب زنان، براساس یافته‌ها و نتایج، بررسی میدانی انجام خواهد گرفت. هدف اساسی پژوهش سنجش شاخص‌ها و معیارهای مؤثر بر حضور شهروندان در عرصه‌های عمومی شهری از منظر گروه‌های خاص اجتماعی (زنان ساکن شهر ارومیه)، میزان انطباق این فضاها با ویژگی‌های آنان، و شناخت عوامل مؤثر در مطلوبیت فضاهای شهری برای زنان است.

چارچوب نظری پژوهش

مفهوم فضاهای عمومی شهری

در متون مربوط به برنامه‌ریزی شهری، فضای عمومی فضایی تعریف می‌شود که برای دسترسی هم مردم، بدون هزینه پولی مستقیم و فارغ از هویت اجتماعی، باز و در دسترس است [۵، ص ۳۵۵]. فضای شهری بستری است که فعالیت‌ها و رفتارهای انسانی در آن شکل

می‌گیرد و روابط اجتماعی و فرهنگی انسان‌ها با یکدیگر در این عرصه اتفاق می‌افتد. از آغاز دهه ۶۰ قرن بیستم تاکنون، مفهوم فضای شهری با رجعت به کامیلوسیتته^۱، گدس^۲ (۱۹۱۵)، مامفورد^۳ (۱۹۶۱) و سایر فرهنگ‌گرایان و طرفداران آمایش انسانی در شهر، که در زنده نگه داشتن مفهوم و اثر فضای شهری خدمت بزرگی کرده بودند، متکی به این استنباط است که فضای شهری جزئی از ساخت شهر است که از کلیت هماهنگ و پیوسته برخوردار است و از حیث فیزیکی بدنه محصورکننده‌ای دارد. این فضا باید واجد نظم و زیبایی باشد و برای فعالیت‌های شهر سازمان پیدا کند [۳، ص ۴۴]. تا سال ۱۹۹۰، بیشتر مباحث کالبدی و مباحث فضایی (به مفهوم تجسمی و فرمیک) تعریف‌کننده فضاهای شهری بودند. اما پس از سال ۱۹۹۰ به مفاهیم دیگر، مثل مفاهیم اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نیز اهمیت داده شد. فضاهای عمومی مکانی برای رفع نیازهای روزمره و زندگی عمومی در شهرها هستند. این فضاها در طول زمان و براساس شرایط اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی تغییر می‌یابند [۱۱، ص ۱۸]. فضاهای عمومی شهری همچنین محلی برای فعالیت‌های مختلف‌اند. فضاهای باز شهری بستر ارتباطات و تعاملات اجتماعی شهروندان اند [۲۴، ص ۱۳۲]. حضور مثبت افراد در فضاهای باز شهری سطح تعاملات اجتماعی و حس تعاون و شهروندی را ارتقا می‌بخشد. از دلایل اهمیت چنین فضاهایی، امکان برقراری روابط و برخوردهای اجتماعی، جلوگیری از بروز مشکلات روانی، افسردگی، تقویت اعتمادبه‌نفس و... ذکر شده است [۴، ص ۸۵]. استفاده از فضاهای عمومی از سوی گروه‌های مختلف مردم و همچنین طیف گسترده‌ای از فعالیت‌ها به تقویت هویت جمعی جامعه کمک می‌کند [۲۵، ص ۱۲۸]. بنابراین، فضای شهری عنصر اساسی ساخت شهر است که با کانون راهبردهای اجتماعی مربوط می‌شود و شکل‌دهنده رفتار و زندگی اجتماعی افراد است [۲۷، ص ۴۷۷]. فضای عمومی شهری فضایی است که با ساختار کالبدی و کارکرد اجتماعی‌اش می‌تواند عرصه مطلوبی برای رشد و بالندگی جامعه مدنی ارائه دهد. فضایی که مکان تعاملات اجتماعی، برخوردهای اجتماعی، تبادل‌ات اجتماعی، و محلی برای انواع فعالیت‌هاست [۹، ص ۸۶].

مطلوبیت فضاهای شهری

بدیهی است تعامل اجتماعی و ایجاد احساس تعلق آدمی به فضاها و بسترهای اجتماعی به انگیزش اجتماعی هر فرد به برقراری ارتباط، دریافت پاسخ از محیط پیرامونی و ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی بستر بستگی دارد. بنابراین، یکی از دغدغه‌های مهم طراحان امروز در خلق

1. Camillo sitte
2. Geddes
3. Mumford

و ارتقای کیفیت عرصه‌های عمومی، رسیدن به نوعی از فضاهای جمعی است که بتواند تعادلی پایدار میان حضور اقشار مختلف اجتماعی و مشارکت و فعالیت آن‌ها در عرصه‌های عمومی شهری برقرار کند [۲۲، ص ۱۸۲]. از این رو، موفقیت یا شکست برنامه‌ریزی و طراحی شهری در ایجاد یا تغییر وضع فضای عمومی شهری، بایستی به اندازه‌گیری تعداد زنان و مردان استفاده‌کننده و تنوع ویژگی‌های افرادی که از این فضاها استفاده می‌کنند، درست به همان خوبی تنوع روابط و فعالیت‌های انجام‌گرفته در فضا ارزیابی و بررسی شود [۲۱، ص ۱۶۶].

زنان و فضاهای شهری

اگر برابری در اجتماع را به ایجاد امکان زندگی، انتخاب و رضایت‌مندی برای همه افراد با توجه به تفاوت در خصوصیات و نیازهای آن‌ها معنا کنیم، در حال حاضر، زنان به‌منزله نیمی از جامعه انسانی از امکان حضور برابر با مردان در عرصه اجتماع محروم‌اند [۱۲، ص ۲۱]. برای تأمین این برابری، جامعه باید با درک تفاوت در نیازها، موقعیت، و اهداف افراد موانع محدودکننده را رفع کند و به آن‌ها امکان حضور و مشارکت اجتماعی برابر را بدهد. از آنجا که زندگی روزمره مردان و زنان در این فضاها رخ می‌دهد، مناسب‌بودن این فضاها برای استفاده همه گروه‌ها موضوع بسیار مهمی است. اما تجربه استفاده از فضاهای عمومی، برای استفاده‌کنندگان مختلف با توجه به سن، جنس، طبقه اجتماعی، و... متفاوت و در نوع زندگی و درک آن مؤثر است [۲۶، ص ۲۱۶]. زنان خصوصیات بیولوژیک، مسئولیت‌ها و نگاه متفاوتی در مقایسه با مردان دارند که در نوع ارتباط آن‌ها با فضا تأثیر می‌گذارد. آن‌ها تسهیلات خاصی را از فضا انتظار دارند که با خصوصیات جسمی و نیازهای عاطفی و روحی‌شان متناسب باشد و زندگی روزمره و فعالیت‌هایشان را تسهیل کند؛ حال آنکه در فضاهای شهری مردان و نیازهای آن‌ها عمدتاً مرجع برنامه‌ریزی و تنظیم استانداردهای فضایی قرار می‌گیرد و به نیازهای زنان توجه کافی نشده است [۶، ص ۲۱]. عرصه‌های عمومی شهری به‌منزله بستر زندگی و فعالیت شهروندان باید بتوانند با توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های میان افراد و گروه‌های سنی، جنسی، و اجتماعی، محیطی امن، سالم، پایدار، و جذاب را برای همه افراد فراهم کند و به همه نیازهای اقشار اجتماعی پاسخ مناسب بدهند. امروزه، یکی از محورهای اصلی مورد توجه طراحی شهری و برنامه‌ریزی شهری توجه به عدالت جنسیتی در طراحی فضاهای شهری است. لیویت^۱ (۱۹۸۶) می‌گوید دیگر نمی‌توان «مسئله جنسیت را در برنامه‌ریزی نادیده گرفت» [۱۳، ص ۱۴]. کوپر مارکوس سرکیسیان^۲ (۱۹۸۶) نیز درباره اهمیت در نظر گرفتن عامل جنسیت در برنامه‌ریزی اشاره کرده است [۲۳، ص ۲۱].

1. Leavitt

2. Cooper Marcus Sarkissian

بدین ترتیب، باید اذعان داشت زنان گروه اجتماعی هستند که با آنکه بخش عظیمی از جمعیت جوامع را به خود اختصاص می‌دهند، نیازهای اجتماعی‌شان و برقراری تعامل منطقی و متعارف با دیگران نادیده انگاشته شده است. این در حالی است که زنان، همچون دیگر گروه‌های اجتماعی، با تداوم حضور در عرصه‌های عمومی و اجتماعی شهرها، شرایط سرزندگی، نشاط، و پایداری هرچه بیشتر این بسترها را فراهم می‌آورند. توجه به نیازهای زنان در برنامه‌ریزی و طراحی فضای شهری به معنای به رسمیت شناختن و دعوت آنان به حضور در این فضاها و درنهایت در اجتماع است [ص ۶، ۲۳].

مؤلفه‌های بررسی شده

میزان رضایت از فضاهای شهری، با توجه به شرایط حاکم بر فضاهای شهری، بسیار متغیر است [ص ۲۱، ۱۷۳]. از این رو، باید شاخص‌های مشخصی برای ارزیابی مطلوبیت فضاهای شهری و انطباق آن با نیاز زنان وجود داشته باشد. در برنامه‌ریزی و طراحی، با توجه به عدالت جنسیتی، محورهای اصلی بررسی شده بدین قرارند:

- طراحی فضا برای برقراری ارتباط و تعامل اجتماعی؛
  - دسترسی به فضاها؛
  - امنیت (شفافیت و اشراف بصری به فضاها، تعیین و طراحی راه‌های روز و شب، طراحی راه‌های فرار، نورپردازی کافی و...)
  - مسائل فرهنگی و اجتماعی (جداسازی و اختصاص فضا برای بانوان، جداسازی تجهیزات ورزشی بانوان، آموزش‌های شهروندی، نمازخانه و ویژه بانوان، و...)
  - مشارکت در مدیریت؛
  - دسترسی و ارتباطات (اتصالات فیزیکی و بصری به محیط اطراف، ورودی و خروجی آسان - قابل مشاهده از فواصل دور و نزدیک - نحوه دسترسی و بررسی چگونگی اتصال شبکه معابر، تنوع حمل‌ونقل عمومی موجود، ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی و نحوه دسترسی)؛
  - آسایش و خوانایی (تصویر مناسب از فضا) [ص ۷۱-۸۵]؛
  - تعداد فضاهای قابل نشستن و چگونگی دسترسی به آنها؛
  - میزان بهداشت عمومی فضا؛
  - استفاده از فضاهای عمومی و تجهیزات [ص ۴-۲۱]؛
  - مسیرهای ارتباطی.
- بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که مطلوبیت یک فضای عمومی شهری تابعی است از امنیت، دسترسی مناسب و آزادی حرکت، تعامل اجتماعی، ویژگی‌های کالبدی (ابعاد معماری و

طراحی)، راحتی و آسایش، تنوع فعالیت‌ها، اجتماع‌پذیری، و نظارت اجتماعی. در این پژوهش، با استفاده از ۴۱ سؤال، کیفیت مطلوب عرصه‌های عمومی بررسی شده در پژوهش حاضر (شامل پیاده‌روها، پل‌های هوایی، پارک‌ها، معابر، کتابخانه‌ها و وسایل نقلیه عمومی در سطح شهر و ایستگاه‌ها) براساس سنجه‌های ویژگی‌های کالبدی، دسترسی، امنیت، و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی ارزیابی شده است. هریک از سؤالات پرسش‌نامه، با توجه به نیازهای زنان، با ویژگی و پارامتر خاصی از عرصه‌های عمومی شهر در رابطه است.

روش تحقیق

این پژوهش، به لحاظ ماهیت، جزء پژوهش‌های کمی و از نظر روش گردآوری داده‌ها جزء پژوهش‌های توصیفی-پیمایشی به‌شمار می‌رود. اطلاعات مورد نیاز این تحقیق، به‌واسطه بررسی‌ها و مطالعات کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از تحقیقات پیشین و مرور ادبیات موضوع تکمیل و به طراحی پرسش‌نامه محقق ساخته برای گردآوری اطلاعات منجر شد. در طراحی سؤالات پرسش‌نامه‌ها دقت لازم به عمل آمده تا سؤالات از سادگی و وضوح کافی برخوردار باشد. پرسش‌نامه شامل ۴۱ سؤال در قالب طیف لیکرت و در مورد انطباق فضاها با نیازهای بانوان و علاوه بر آن، شامل ویژگی‌های نمونه آماری همچون سن، سطح تحصیلات، شغل، وضعیت تأهل و میزان درآمد ماهانه خانوار زنان پاسخ‌گو نیز بود. پرسش‌نامه بین ۴۰۰ نفر از پاسخ‌گویانی که براساس نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند توزیع و تکمیل شد. داده‌های به‌دست‌آمده در محیط SPSS با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی و شیوه چرخش متعامد (واریماکس) تقلیل و دسته‌بندی شدند. همچنین، برای سنجش وضعیت عوامل به‌دست‌آمده از آزمون T استفاده شد.

روایی و اعتماد ابزار تحقیق

به منظور سنجش پایایی، یک نمونه اولیه شامل ۳۰ پرسش‌نامه پیش‌آزمون شد و سپس با استفاده از داده‌های به‌دست‌آمده از پرسش‌نامه، میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد که برای سؤالات متغیرها به ترتیب، ۸۹/۴ درصد برای ویژگی‌های کالبدی ۹۲/۱ درصد برای دسترسی، ۷۸/۴ درصد برای امنیت، و ۸۸/۳ درصد برای ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی به‌دست آمد. این اعداد نشان‌دهنده این است که پرسش‌نامه از قابلیت اعتماد و به عبارت دیگر از پایایی لازم برخوردار است. به منظور سنجش روایی سؤالات نیز از اعتبار صوری (با استفاده از نظر استادان و صاحب‌نظران) و اعتبار عاملی که صورتی از اعتبار سازه است، که از طریق تحلیل عاملی به‌دست می‌آید، استفاده شده است. نظر به اینکه هر سؤال

با عاملی که در آن قرار گرفته است دارای مقداری بیشتر از ۰/۵ است و همچنین با عامل‌های دیگر دارای مقادیری کمتر از ۰/۵ است، می‌توان گفت که روایی واگرا برای این پرسش‌نامه تأمین شده است. همچنین، دو سؤال نیز، که با هیچ‌یک از عامل‌ها بار معنادار نداشتند، از پرسش‌نامه حذف شدند.

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه آماری

بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه آماری نشان می‌دهد از نظر سنی، بیشترین میزان فراوانی مربوط به زنان ۲۰ تا ۳۰ ساله است (۴۴/۸ درصد از کل نمونه) همچنین، بیشتر حجم نمونه را زنان ۲۰ تا ۴۰ ساله (۹۶/۵ درصد) تشکیل می‌دهند. از نظر وضعیت تأهل، ۶۴/۸ درصد از پاسخ‌گویان متأهل، ۳۲/۲ درصد مجرد، و ۳ درصد نیز به این سؤال پاسخ ندادند. سطح تحصیلات ۵۵/۴ درصد از پاسخ‌گویان دیپلم و زیر دیپلم است. حدود ۴۴/۶ درصد نیز تحصیلات دانشگاهی دارند. همچنین، ۶۰/۳ درصد شغل خود را خانه‌دار، ۳۳ درصد آزاد و ۶/۷ درصد کارمند ذکر کرده‌اند.

نتایج تحلیل عاملی نیازهای زنان در فضاهای شهری به منظور شناسایی سازه‌های مکنون تحلیل عاملی یک فن آماری است که در بیشتر شاخه‌های علوم انسانی کاربرد دارد. درحقیقت، استفاده از تحلیل عاملی در شاخه‌هایی که در آن‌ها از پرسش‌نامه و آزمون استفاده می‌شود و متغیرها از نوع مکنون است، لازم و ضروری است. در این تحقیق، با استفاده از ۴۱ گویه در جهت تشخیص میزان انطباق فضاهای عمومی با نیازهای زنان از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است و با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS مجموع شاخص‌های استفاده شده در این تحقیق عامل‌سازی می‌شوند. میزان kmo^1 به دست آمده برابر ۰/۹۳ و سطح معناداری آزمون بارتلت^۲ برابر ۰/۰۰ به دست آمد که نشان از مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی است. تحلیل عامل اکتشافی نشان داد که بارهای عاملی ۱۴ سؤال در عامل ویژگی‌های کالبدی، ۹ سؤال در عامل دسترسی، ۸ سؤال در عامل امنیت، و ۸ سؤال نیز در عامل ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی معنادار شده‌اند. در جدول ۱، مقدار ویژه واریانس هر یک از عامل‌ها ذکر شده است.

1. Kaiser-Meyer-Olkin Measure Of Sampling Adequacy
2. Bartlett Test

جدول ۱. مقدار ویژه واریانس، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی عامل‌ها

عامل ^۱	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱	۵,۷۰	۲۶,۸۰	۲۶,۸۰
۲	۴,۸۱	۲۳,۳۴	۵۰,۱۴
۳	۳,۱۰	۱۵,۷۰	۶۵,۸۴
۴	۱,۵	۸,۲۵	۷۴,۰۹

تعداد عوامل شناسایی شده و میزان تبیین واریانس برای چهار عامل، که میزان بردار ویژه آن‌ها بیشتر از ۱ است، مشخص شده‌اند. عامل اول حدود ۲۶,۸۰ درصد، عامل دوم ۲۳,۳۴ درصد، عامل سوم ۱۵,۷۰ و عامل چهارم به میزان ۸,۲۵ درصد از واریانس را تبیین می‌کند. همچنین، واریانس تجمعی برابر ۷۴,۰۹ به دست آمده است که نشان می‌دهد این چهار عامل با هم حدود ۷۴ درصد از واریانس متغیرها را تبیین می‌کنند. میزان واریانس تجمعی باید بیش از ۰,۶۰ باشد.

هریک از عامل‌های یادشده خود از چند متغیر تشکیل شده‌اند. وضعیت بارگذاری عامل‌ها، پس از استفاده از روش چرخش متعامد واریماکس، بر مبنای قرار گرفتن متغیرهایی با بار عاملی بزرگ‌تر مشخص شد. در ادامه این عوامل معرفی می‌شوند.

تحلیل عامل‌های چهارگانه

عامل اول: ویژگی‌های کالبدی

مقدار ویژه این عامل برابر ۵,۷۰ است که به‌تنهایی قادر است ۲۶,۸۰ درصد واریانس را تبیین و محاسبه کند. در این عامل، ۱۴ شاخص بارگذاری شده است که بیشترین تأثیر را بین عوامل چهارگانه دارد. همگی این شاخص‌ها را، با توجه به ترتیب قرار گرفتن، می‌توان در دسته ویژگی‌های کالبدی قرار داد. میانگین شاخص‌های مناسب بودن پارک‌های سطح شهر برای استراحت، راحتی ایستگاه‌های تاکسی و اتوبوسرانی، متناسب بودن پل‌های هوایی با وضعیت فیزیکی زنان، رفت‌وآمد در پیاده‌روها، و اطمینان از عدم ورود وسایل نقلیه به داخل پیاده‌روها پایین‌تر از ۳ به دست آمد که بیانگر وضعیت نامطلوب آنان برای زنان است.

۱. عامل عبارت است از ترکیب خطی متغیرهای اصلی که نشان‌دهنده جنبه‌های خلاصه‌شده‌ای از متغیرهای مشاهده‌شده است.

۳۲ زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۳، شماره ۱، بهار ۱۳۹۴

جدول ۲. گویه‌های مربوط به عامل ویژگی‌های کالبدی و میزان بار عاملی به دست آمده آن‌ها

بار عاملی	نام گویه	بار عاملی	نام گویه
۰/۶۵۲	زنان در ایستگاه‌های اتوبوس و تاکسی راحت‌اند.	۰/۶۸۳	مصالح به کاررفته در پیاده‌روها متناسب با وضعیت جسمانی زنان است.
۰/۷۹۰	پارک‌های سطح شهر برای آسایش و استراحت زنان مناسب‌اند.	۰/۷۲۲	برای رفت‌وآمد در پیاده‌روها مشکلی احساس نمی‌کنم.
۰/۷۷۶	وسایل ورزشی نصب‌شده بیشتر مناسب آقایان‌اند.	۰/۷۸۵	مطمئن هستم که وسایل نقلیه موتوری و دوچرخه‌ها به حریم پیاده‌رو وارد نمی‌شوند.
۰/۶۹۳	وسایل بازی موجود برای زنان مناسب نیستند.	۰/۶۳۹	پل‌های هوایی عابر پیاده موجود در ارومیه مناسب زنان‌اند.
۰/۷۹۰	محیط برای نشاط و بازی زنان به اندازه کافی در پارک‌ها آماده است.	۰/۷۹۰	پل‌های هوایی موجود متناسب با فیزیولوژی زنان است.
۰/۷۶۶	آبخوری‌ها از نظر ارتفاع و... برای استفاده زنان مناسب نیست.	۰/۷۱۴	مسیرهای طراحی شده برای اتوبوسرانی مناسب است.
۰/۶۵۹	مبلان، نیمکت‌ها و محل‌های نشستن در پارک‌ها برای زنان مناسب است.	۰/۶۸۹	فضای اختصاص داده شده اتوبوس برای زنان کافی و مناسب است.

جدول ۳. گویه‌های مربوط به عامل دسترسی و میزان بار عاملی به دست آمده آن‌ها

بار عاملی	نام گویه	بار عاملی	نام گویه
۰/۷۴۱	سرویس‌های بهداشتی برای استفاده زنان به اندازه کافی وجود دارد.	۰/۶۵۸	پل‌های هوایی در این شهر به اندازه کافی وجود دارند.
۰/۷۹۰	پارک‌های سطح شهر به اندازه کافی در دسترس زنان هستند.	۰/۶۹۲	تاکسی درون شهری به اندازه کافی جهت استفاده زنان وجود دارد.
۰/۷۶۸	فضاهای ورزشی شهری به اندازه کافی برای زنان وجود دارد.	۰/۷۶۸	محیط داخل تاکسی اغلب تمیز و راحت جهت استفاده زنان است.
۰/۶۷۱	کتابخانه‌های شهر برای پاسخ‌گویی به نیازهای زنان کافی‌اند.	۰/۶۶۰	ناوگان اتوبوسرانی شهر مجهز و همیشه در دسترس است.
		۰/۷۱۸	پارک‌های ویژه زنان به اندازه کافی وجود دارند.

عامل دوم: دسترسی

مقدار ویژه این عامل برابر ۴/۸۱ است که قادر است ۲۳/۳۴ درصد واریانس را تبیین و محاسبه کند. در این عامل، ۹ شاخص بارگذاری شده است. نظر به اینکه در همه این شاخص‌ها در دسترس بودن بعضی از امکانات شهری تأکید شده است، از عامل دوم به منزله عامل دسترسی نام‌گذاری می‌شود.

عامل سوم: امنیت

مقدار ویژه این عامل برابر ۳/۱۰ است که قادر است ۱۵/۷۰ درصد واریانس را تبیین و محاسبه کند. در این عامل، ۸ شاخص بارگذاری شده است. در این شاخص‌ها، ویژگی امنیت جسمی و روانی مشاهده می‌شود. پس نامی که برای این عامل در نظر گرفته می‌شود امنیت است.

جدول ۴. گویه‌های مربوط به عامل امنیت و میزان بار عاملی به دست آمده آن‌ها

بار عاملی	نام گویه	بار عاملی	نام گویه
۰/۶۵۸	رانندگان اتوبوس‌های شهری ارومیه قابل اطمینان‌اند.	۰/۷۸۴	امنیت جانی من در این پل‌ها محفوظ است.
۰/۷۶۹	روشنایی و نور کافی به هنگام تاریکی وجود دارد.	۰/۸۷۱	پیاپیاده‌روها به اندازه کافی نور و روشنایی و امنیت دارند.
۰/۶۶۳	زنان از همه امکانات سطح پارک حتی به تنهایی می‌توانند استفاده کنند.	۰/۷۰۱	رانندگان تاکسی شهری ارومیه قابل اطمینان‌اند.
۰/۶۵۸	در پارک‌ها مزاحمان نوامیس مانع آسایش بانوان‌اند.	۰/۶۷۲	مسیربندی تاکسی‌ها از لحاظ امنیت زنان مناسب است.

عامل چهارم: فرهنگی و اجتماعی

مقدار ویژه این عامل برابر ۱/۵۰ است که قادر است ۸/۲۵ درصد واریانس را تبیین و محاسبه کند. در این عامل، ۸ شاخص بارگذاری شده است و با توجه به نیازهای فرهنگی و اجتماعی موجود در همه این شاخص‌ها می‌توان از عنوان شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی نام برد.

۳۴ زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۳، شماره ۱، بهار ۱۳۹۴

جدول ۵. گویه‌های مربوط به عامل فرهنگی و اجتماعی و میزان بار عاملی به‌دست‌آمده آن‌ها			
بار عاملی	نام گویه	بار عاملی	نام گویه
۰/۷۶۷	شهرداری توان لازم برای برگزاری جشنواره‌های فرهنگی ویژه زنان را ندارد.	۰/۸۵۶	راندگی زنان در این شهر از نظر فرهنگی امری پذیرفته‌شده است.
۰/۷۹۲	زنان برای شرکت در جشنواره‌ها و مراسم‌های شهرداری محدودیتی ندارند.	۰/۷۶۱	نیازی به جداسازی و اختصاص فضا برای زنان وجود ندارد.
۰/۶۹۱	امکان برخورداری زنان از آموزش‌های شهروندی برگزارشده توسط شهرداری وجود دارد.	۰/۷۳۶	بهتر است تجهیزات ورزشی بانوان مجزا باشد.
۰/۷۵۱	امکان مشارکت زنان در مدیریت شهری به‌راحتی وجود دارد.	۰/۶۸۳	نمازخانه ویژه زنان در پارک در دسترس است.

ارزیابی بانوان از میزان تطابق فضاهای شهری با نیازهایشان

جدول ۶. بررسی آماره‌های عوامل چهارگانه

آماره‌ها	عامل ویژگی‌های کالبدی	عامل دسترسی	عامل امنیت	عامل ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی
میانگین	۲/۸۴	۲/۷۷	۲/۸۰	۲/۹۸
میانه	۲/۸۵	۲/۶۶	۲/۸۴	۳
انحراف معیار	۰/۵۶	۰/۶۱	۰/۵۹	۰/۵۵
واریانس	۰/۳۲	۰/۳۸	۰/۳۵	۰/۳۰
کشیدگی	۰/۴۵	-۰/۰۲	۰/۰۳	۰/۳۰
چولیدگی	۰/۲۷۰	۰/۱۴	۰/۰۶۲	-۰/۱۱
ضریب پراکندگی (C.V)	۰/۱۹	۰/۲۲	۰/۲۱	۰/۱۸

تعداد=۴۰۰

جدول ۶ نشان می‌دهد عامل ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی بیشترین میانگین و میانه را دارد که به ترتیب برابر ۲/۹۸ و ۳ به‌دست آمده و نشان‌دهنده وضعیت تقریباً متوسط این عامل از منظر میزان انطباق با نیازهای نمونه آماری است. سایر عوامل میانگین و میانه‌ای پایین‌تر از حد متوسط (۳) دارند. بدین معنا که آن دسته از شاخص‌های فضاهای عمومی از منظر میزان انطباق با نیازهای زنان در حد مطلوبی نیستند.

شاخص‌های پراکندگی (ضریب پراکندگی، انحراف معیار و واریانس) نیز نشان می‌دهند که پراکندگی جواب‌ها در بین عامل دسترسی بیشتر از سایر عوامل است که حاکی از پراکندگی آرای پاسخ‌گویان به سنج‌های عامل دسترسی بیشتر بوده است. همچنین نمونه آماری نسبت به عامل ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی آرای مشابه‌تری نسبت به سایر عوامل داشته‌اند. آماره‌های چولیدگی و کشیدگی نیز، که برای بررسی تقارن توزیع داده‌هاست، نشان می‌دهد که نحوه توزیع داده‌ها تقریباً به شکل نرمال است.

در این پژوهش، از آزمون T-Test برای بررسی میزان مطلوبیت عوامل استفاده شده است. مطلوبیت فضاهای شهری چهار عامل کالبدی، میزان دسترسی، امنیت، و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی تجزیه و تحلیل شد و آزمون فرض t تک‌نمونه‌ای نشان داد که سطح معناداری در سه عامل ویژگی‌های کالبدی، دسترسی و امنیت پایین‌تر از آلفای قابل قبول ۰/۰۵ به دست آمده است. در نتیجه می‌توان گفت وضعیت موجود فضاهای عمومی شهر ارومیه (ویژگی‌های کالبدی، دسترسی و امنیت) از نظر زنان مطلوب نیست. اما از آنجا که سطح معناداری در عامل ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی بیشتر از ۰/۰۵ به دست آمده است، تفاوت معناداری با حد متوسط (۳) مشاهده نشده است. بر این اساس، می‌توان گفت میزان مطلوبیت ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی فضاهای عمومی از نظر زنان در حد متوسط بوده و از نظر آماری نیز معنادار است. نتایج آزمون در جدول ۷ مشاهده می‌شود.

جدول ۷. ارزیابی پاسخ‌گویان از میزان تطابق فضاهای شهری با نیازهای بانوان

شاخص‌ها	نمره میانگین از ۵	آماره t	Sig (سطح معناداری)	نتیجه آزمون فرض
ویژگی‌های کالبدی	۲٫۸۴	-۷۶۰۴	۰٫۰۰۰	ویژگی‌های کالبدی شهر از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری دارد.
دسترسی	۲٫۷۷	-۴۷۲۸	۰٫۰۰۰	دسترسی در شهر از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری دارد.
امنیت	۲٫۸۰	-۵۵۵۳	۰٫۰۰۰	امنیت در شهر از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری دارد.
فرهنگی و اجتماعی	۲٫۹۸	-۰٫۵۹۰	۰٫۵۵۵	شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی در شهر از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری ندارد.

نتیجه‌گیری

توسعه پایدار بدون توجه به ارتقای حضور زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی و گسترش مشارکت آنان میسر نمی‌شود و برای این امر باید با آگاهی از نیازهایشان بتوان فضاهای اغلب مردانه را به نحوی دیگر و فارغ از نگاه جنسیت‌محورانه بازتعریف کرد. با توجه به نقش مهمی

که زنان در توسعه شهری دارند و به صورت مستمر با مسائل و مشکلاتی کالبدی و فرهنگی در عرصه شهری روبه‌رو هستند که با نگاهی مردسالارانه طرح‌ریزی شده‌اند. همچنان‌که امروزه بسیاری بر این باورند که برای گروه زنان به دلیل ضرورت ارتباط با سایر گروه‌ها و برقراری تعاملات اجتماعی و حق حضور در فضاهای شهری باید سطحی از عدالت در طراحی و برنامه‌ریزی فضایی رعایت شود. فضاهای عمومی، به‌طور اعم، و فضاهای شهری، به‌طور اخص، به دلیل ساختار کالبدی و کارکرد اجتماعی‌شان مهم‌ترین وسیله در جهت تقویت جامعه مدنی‌اند. بنابراین، لازم است فضاهای شهری پاسخ‌گوتر برای زنان فراهم شود. از آنجا که براساس دیدگاه سیستمی همه دستگاه‌ها باید در حوزه وظایف خود نیازهای زنان را طبق ویژگی‌های آنان مورد مذاقه قرار دهند، اما در این میان سازمان‌های متولی از جمله وزارت کشور، وزارت ارشاد، رسانه‌ها، و خاصه شهرداری‌ها نقش بارزتری دارند. بدان مفهوم که برنامه‌ریزی و طراحی شهری هم درصدد رفع نیازهای زیستی و فعالیتی زنان در فضاهای شهری باشد، هم زمینه‌های آموزش و حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی را فراهم کند، هم در فرایند برنامه‌ریزی جایگاه آن‌ها را به‌منزله سوژه فعال حفظ کند.

این پژوهش با هدف شناسایی مهم‌ترین مشکلات زنان شهر ارومیه انجام شد. خروجی تحلیل عاملی نشان داد ۳۹ سؤال باقی‌مانده مدل اکتشافی، در قالب چهار عامل اصلی تقلیل داده می‌شوند. با توجه به سؤالات مطرح‌شده و ویژگی‌های موجود در سؤالات بارگیری‌شده، نام‌گذاری عوامل صورت گرفت. بدین ترتیب، چهارده سؤال در عامل اول با عنوان ویژگی‌های کالبدی، ۹ سؤال بارگیری‌شده در عامل دوم با عنوان دسترسی، ۸ سؤال قرار گرفته شده در عامل سوم با عنوان امنیت، و ۸ سؤال بارگیری‌شده در عامل چهارم با عنوان ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی شناسایی و نام‌گذاری شدند.

نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که به غیر از شاخصه‌های فرهنگی و اجتماعی، وضعیت سه شاخص دیگر با حد متوسط و مطلوب بانوان تفاوت معناداری دارند. بنابراین، از نتایج تحقیق استنباط می‌شود که در زمینه ویژگی‌های کالبدی، دسترسی و امنیت فضاهای عمومی شهری با نیازهای زنان انطباق وجود ندارد. در این زمینه، متصدیان مربوطه، به‌ویژه شهرداری‌ها، می‌توانند بسیاری از این مشکلات را با داخل کردن نحوه نگرش زنانه در محیط حل کنند.

در عامل کالبدی و دسترسی نتایج تحقیق حاکی از عدم تطابق این فضاها با نیازهای زنان است که در نتیجه به نارضایتی بانوان منجر شده است. نتایج پژوهش نورانی (۱۳۹۱) [۲۱] و صادقی (۱۳۹۱) [۱۵] نیز مؤید همین است و نویسنده رابطه معناداری میان افزایش رضایت و حضور زنان با شاخص‌های مجاورت، دسترسی و... یافتند.

در عامل امنیت، میانگین شاخص‌های روشنایی و امنیت پیاده‌روها، امنیت از نظر ایجاد مزاحمت خیابانی و امنیت پارک‌ها، به‌نحوی که زنان بتوانند به‌تنهایی از خدمات پارک‌ها استفاده

کنند، پایین تر از حد متوسط به دست آمده است. نتایج این بخش از تحقیق با یافته‌های مطالعات متعددی همچون ضابطیان (۱۳۸۹) [۱۶]، قرایی (۱۳۸۹) [۱۷]، گلی (۱۳۹۰) [۱۸]، اکبری (۱۳۹۱) [۱]، و موحد (۱۳۹۲) [۲۰] همسویی دارد.

بنابراین پیشنهادهای ذیل جهت تحقق و بهبود هر یک از شاخص‌ها عبارت‌اند از:
امنیت محیطی: تأمین امنیت روزانه و شبانه شامل تامین نور کافی، تأمین دید عابران و تأمین دسترسی مناسب به مراکز امن و...؛

تأسیسات و تجهیزات شهری: تأمین تأسیسات و تجهیزات لازم از قبیل احداث سرویس بهداشتی و طراحی و جانمایی تجهیزات و مبلمان شهری به گونه‌ای که به دل‌پذیری فضا منجر شود. همچنین حفظ تنوع کاربری‌های فضا و در صورت لزوم تغییر یا تبدیل کاربری‌های محیط و احیای مجدد بافت‌های راکد و منفعل و همچنین نورپردازی و نصب دوربین‌های مدار بسته (یا حتی ماکت آن‌ها) همراه با هشدارهای نمادین، تحت کنترل بودن فضا از طریق نظارت مصنوعی، طراحی فضاهای خوانا و قابل تشخیص و استفاده از علائم و نشانه‌هایی جهت مسیریابی و جلوگیری از احساس گیج‌شدن و ترس از گم‌شدن و ناامنی ناشی از آن، ارتقای شهرت فضا و بهبود سیمای شهری به کمک حفاظت فعال، و اجرای طرح‌های بهسازی. سایر پیشنهادهای بدین شرح است:

- توسعه پارک‌های ویژه بانوان در نقاط مختلف شهر به‌ویژه در مناطقی از سطح شهر ارومیه که به لحاظ شعاع دسترسی به پارک بانوان موجود دارای مشکلاتی هستند و توسعه زیرساخت‌ها در پارک‌های موجود؛
- ساماندهی و کنترل بیشتر تاکسی‌ها در ساعت‌های پایانی شب و ایجاد سرویس‌های شبانه منظم برای سایر وسایل به‌خصوص اتوبوس‌ها؛
- نورپردازی مناسب جهت روشنایی ایستگاه‌ها در پیاده‌روها و سایر عرصه‌های عمومی شهر که اثر مثبتی در استفاده بیشتر بانوان خواهد داشت؛
- بهبود حمل‌ونقل عمومی جهت آسایش و رفاه بیشتر زنان در جریان سفرهای شهری؛
- ایجاد موانع در طول پیاده‌رو برای جلوگیری از پارک‌کردن خودروها و موتورسیکلت در فضای پیاده‌روها.

منابع

- [۱] اکبری، رضا؛ پاکبانیان، سمانه (۱۳۹۱). «تأثیر کالبد فضاهای عمومی بر احساس امنیت اجتماعی زنان (نمونه موردی: محله نارمک و شهرک اکباتان شهر تهران)» نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ش ۱۷، ص ۵۳-۶۴.
- [۲] بمانیان، محمدرضا؛ رفیعیان، مجتبی؛ الهام، ضابطیان (۱۳۸۸). «سنجش عوامل مؤثر در ارتقای امنیت زنان در محیطهای شهری»، پژوهش زنان، دوره ۱، ش ۸، ص ۵۶-۹۱.
- [۳] پارسی، حمیدرضا (۱۳۸۱). «شناخت محتوای فضای شهری»، هنرهای زیبا، دوره ۱۱، ش ۱۱، ص ۴۹-۴۱.
- [۴] پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۹). راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری.
- [۵] پوراحمد، احمد؛ رشیدی، یوسف؛ اشرفی، طلا (۱۳۹۲). «دگرگونی‌های حضور زنان در فضاهای عمومی شهری مورد کاوی: پارک ائل‌گلی و خاقانی تبریز»، نشریه زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۱، ش ۳، ص ۳۷۶-۳۵۱.
- [۶] تمدن، رؤیا (۱۳۸۷). «زنان و فضاهای شهری»، جستارهای شهرسازی، ش ۲۴ و ۲۵، ص ۲۳-۲۰.
- [۷] جاویدانی، نیره (۱۳۹۱). «زنان و فضاهای شهری»، مجموعه مقالات اولین همایش علمی و پژوهشی زنان و زندگی شهری، تهران، ص ۵۷-۶۲.
- [۸] حامدی، راضیه؛ نعیمی، محمدرضا (۱۳۸۹). «زنان و اجتماع ایمن»، پلیس زن، ش ۱۲، ص ۱۶۹-۱۵۰.
- [۹] حبیبی، کیومرث و همکاران (۱۳۹۲). «ایمن‌سازی فضاهای عمومی شهری برای افزایش حضورپذیری زنان (نمونه موردی: خیابان فردوسی سنندج)»، شهرنگار، ش ۶۲ و ۶۳، ص ۹۳-۸۴.
- [۱۰] حیدری چپانه، رحیم؛ حاضری، صفیه؛ تیموری، راضیه؛ احمدی، توحید (۱۳۹۳). «سنجش میزان موفقیت پارک‌های بانوان از دیدگاه شهروندان (نمونه موردی: کلان‌شهر تبریز)»، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، س ۵، ش ۲۰، ص ۱۲۷-۱۴۱.
- [۱۱] رضازاده، راضیه؛ محمدی، مریم (۱۳۸۷). «طراحی فضای محله‌ای با تکیه بر رویکرد عدالت جنسیتی و چارچوب اصول اخلاقی مراقبتی»، فصل‌نامه معماری و شهرسازی، ش ۱، ص ۲۶-۱۵.
- [۱۲] رضازاده، راضیه؛ محمدی، مریم (۱۳۸۸). «بررسی عوامل محدودکننده زنان در فضاهای شهری»، نشریه هنرهای زیبا، ش ۳۸، ص ۱۱۴-۱۰۵.

- [۱۳] شکوهی، مهشید (۱۳۹۱). «طراحی شبکه دسترسی و تأمین امنیت زنان در شبکه فضاهای عمومی شهر»، مقاله‌های اولین همایش علمی و پژوهشی زنان و زندگی شهری، تهران، ص ۵۴-۱۱.
- [۱۴] شهرستانی، لیلا (۱۳۹۱). «حقوق شهروندی زنان در فضاهای شهری»، مجموعه مقالات اولین همایش علمی و پژوهشی زنان و زندگی شهری، ص ۷۵-۸۲.
- [۱۵] صادقی، علی‌رضا؛ احمدی، فریال؛ غفاری سروستانی، نازنین؛ رفیعیان، مجتبی (۱۳۹۱). «تدقیق انگاره‌های حاکم بر حضور زنان مسلمان در عرصه‌های عمومی شهری (نمونه موردی: شهر شیراز)»، فصل‌نامه مطالعات شهری، ش ۲، ص ۷۱-۸۵.
- [۱۶] ضابطیان، الهام؛ بمانیان، محمدرضا؛ رفیعیان، مجتبی (۱۳۸۹). «بررسی الگوی برنامه‌ریزی کاربری فضاهای شهری مؤثر بر افزایش امنیت زنان (نمونه موردی: بخش مرکزی شهر تهران)»، فصل‌نامه علوم اجتماعی، ش ۴۸، ص ۱۰۸-۱۴۸.
- [۱۷] قرایی، فریبا؛ رادجهانبانی، نفیسه؛ رشیدپور، نازیلا (۱۳۸۹). «بررسی و سنجش حس امنیت در مناطق مختلف شهری (نمونه موردی: مناطق ۲ و ۱۱ تهران)»، آرمانشهر، ش ۴۱، ص ۱۷-۳۲.
- [۱۸] گلی، علی (۱۳۹۰). «زنان و امنیت در فضاهای عمومی شهری (مطالعه موردی پارک آزادی شیراز)»، جامعه‌شناسی تاریخی، ش ۲، ص ۱۴۳-۱۶۴.
- [۱۹] مدنی‌پور، علی (۱۳۷۹). «طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرایندهای اجتماعی و مکانی، ترجمه فرهاد مرتضایی، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- [۲۰] موحد، مجید؛ همت، صغری (۱۳۹۲). «مطالعه عوامل فرهنگی و اجتماعی مرتبط با احساس امنیت اجتماعی زنان»، فصل‌نامه زن و جامعه، ش ۲، ص ۵۵-۸۲.
- [۲۱] نورانی، سمیه؛ پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۹۱). «شهر دوستدار زنان: مرکز شهر اردبیل»، فصل‌نامه آمایش محیط، ش ۱۹، ص ۱۶۵-۱۸۰.
- [22] Cooper and Francis. (1997). *People Places*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- [23] Cooper-Marcus, C. & Sarkissian, W (1986) "Housing as if people mattered. Berkeley", CA: University of California Press.
- [24] Firdaus, Ginanjar. (2007). "Study of Public Skate Park in Semarang Civic Centre". Unpublished final research. Semarang: Diponegoro University.
- [25] Franck, K, Paxson, L (1989) "Women and urban public space. In public Places and Spaces". I. Altman, E. H. Zube, pp. 121-146. Plenum Press, New York.
- [26] Garcia _ Ramon, Maria D; Ortiza, A; Parts, M, (2004), "Urban Planning, Gender and the Use of Public Spaces in Peripheral Neighborhood of Barcelona" *Cities*, Vol.21, No.3, pp 215-223.

-
- [27] Kurniawati, Wakhidah (2012), " Public Space for Marginal People", Social and Behavioral Sciences 36. pp 476-484.
- [28] Landry, Charles, (2000), "Urban Vitality: A New Source of Urban Competitiveness". Prince Clausefund Journal. Archis issue Urban Vitality/Urban Heroes, pp 4-21.
- [29] Wekerle, Gerda R. (2010), "Gendered spaces of a pluralistic citizenship, in Democracy, citizenship and the global city", Elgin F. Is in Rutledge, London.